

مشاهده در رویکرد گراند تئوری: یک مطالعه مروری

طاهره فتحی نجفی^۱، رباب لطیف‌نژاد رودسری^۲

مقاله مروری

چکیده

مقدمه: مطالعه گراند تئوری به دلیل توجه بیشتر به تعاملات اجتماعی و بررسی فرایندهای مستتر در رفتارهای اجتماعی، توانسته است به یکی از مهم‌ترین تحقیقات بین رشته‌ای تبدیل شود. مطالعه مروری حاضر با هدف تبیین چگونگی کاربرد و هدایت مشاهده به طور اعم در تحقیقات کیفی و نقش و جایگاه آن به طور اخص در تحقیق گراند تئوری، درصدد قرار دادن این نوع از شیوه جمع‌آوری داده‌ها در کنار و هم‌پای مصاحبه بود.

روش: این مطالعه از انواع مقالات مروری روایتی بود. ابتدا کلید واژه‌های «Observation و Qualitative study, Grounded theory» در منابع قابل دسترس شامل پایگاه‌های PubMed, Google Scholar, Magiran, SID و جستجو گردید و اندیکاتور AND و OR نیز مورد استفاده قرار گرفت. ۲۱ کتاب، ۲ سایت تخصصی، ۳۸ مقاله انگلیسی و ۱۸ مقاله فارسی به دست آمد که پس از بازنگری نهایی، ۶ کتاب، ۱۰ مقاله انگلیسی و ۴ مقاله فارسی جهت نگارش مرور حاضر مورد استفاده قرار گرفت.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد، اگرچه مصاحبه مهم‌ترین و شاید کاربردی‌ترین ابزار جمع‌آوری داده‌ها در تحقیق گراند تئوری محسوب می‌شود، اما این روش همیشه نمی‌تواند به محقق در رسیدن به زوایای موجود در پدیده کمک کند. شیوه مشاهده، توانمندی مشاهده‌گر، مزایا و معایب مشاهده، اخلاق در مشاهده و دستورالعمل‌های کاربردی، مواردی هستند که می‌توانند به محقق کیفی که با دیدگاه نظری تعامل‌گرایی نمادین کار خود را آغاز کرده است، کمک شایانی نمایند.

نتیجه‌گیری: با انجام مشاهده دقیق و غرق شدن در پدیده مورد نظر با لنز کنجکاوانه تحقیق کیفی، به کار بردن اصول و شیوه‌های علمی مشاهده و در نهایت، استفاده از مصاحبه‌های کاوشگرانه، می‌توان به شکل‌گیری فرایند نهفته در روابط انسانی دست یافت.

کلید واژه‌ها: مشاهده، رویکرد گراند تئوری، مطالعه مروری

ارجاع: فتحی نجفی طاهره، لطیف‌نژاد رودسری رباب. **مشاهده در رویکرد گراند تئوری: یک مطالعه مروری.** مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت ۱۳۹۵؛ ۵ (۲): ۲۲۹-۲۲۱.

تاریخ پذیرش: ۹۵/۱/۱۸

تاریخ دریافت: ۹۴/۷/۱۴

۱- دانشجوی دکتری بهداشت باروری، گروه مامایی، کمیته تحقیقات دانشجویی، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران
۲- دانشیار، مرکز تحقیقات مراقبت مبتنی بر شواهد و گروه مامایی، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی مشهد، مشهد، ایران

Email: latifnejadr@mums.ac.ir

نویسنده مسؤو: رباب لطیف‌نژاد رودسری

روش و چگونگی انجام مشاهده در مطالعات کیفی به طور اعم و در روش گراند تئوری به طور اخص پرداخت. ابتدا کلید واژه‌های «Grounded theory»، «Qualitative study» و «Observation» در منابع قابل دسترس شامل پایگاه‌های Magiran، PubMed، Google Scholar، SID جستجو گردید و از اندیکاتور AND و OR استفاده شد. حاصل این جستجو ۲۱ کتاب، ۲ سایت تخصصی، ۳۸ مقاله انگلیسی و ۱۸ مقاله فارسی بود که پس از بازنگری نهایی، ۶ کتاب، ۱۰ مقاله انگلیسی و ۴ مقاله فارسی که فقط ابعاد مختلف روند انجام مشاهده در مطالعات کیفی را مورد بحث قرار داده بودند، جهت تدوین مرور حاضر مورد استفاده قرار گرفتند.

یافته‌ها

پس از ارزیابی مقالات و کتب یاد شده، موارد زیر به ترتیب تبیین خواهد شد.

تعریف مشاهده: مشاهده به معنای به کار بردن چشم بیشتر از گوش و زبان آمده است (۱۰). به عبارت دیگر، مشاهده به صورت نگاه کردن صحیح و یادداشت کردن پدیده‌ها آنگونه که در طبیعت و روابط علت و معلولی یا روابط متقابل اتفاق می‌افتد، تعریف شده است (۱۱-۱۳). اولین قدم در هر مبحث علمی و به خصوص تبیین فرایندهای اجتماعی، مشاهده می‌باشد (۱۲، ۱۱). مهم‌ترین نکته مشاهده این است که پدیده مورد نظر به طور مستقیم مورد مشاهده قرار می‌گیرد و رفتار آن‌طور که واقع می‌شود، بررسی می‌گردد و به دلیل این که محقق از افراد مورد مشاهده چیزی نمی‌پرسد، داده‌ها به طور مستقیم دریافت می‌شود و جمع‌آوری داده نسبت به روش‌های دیگر کمتر دچار خدشه می‌گردد (۱۴، ۱۳).

کاربرد مشاهده در تحقیقات کیفی: مشاهده در تحقیق کیفی با مشاهده عادی روزانه متفاوت می‌باشد. در مشاهده روزانه، مشاهده فقط به حس بینایی محدود می‌شود، اما مشاهده در تحقیق کیفی، استفاده از تمام حس‌ها برای درک بهتر پدیده می‌باشد (۱۱). مطالعات کیفی مبتنی بر مشاهده زمانی انجام می‌شود که به دنبال پاسخ برای این دو سؤال هستیم که «مردم چه انجام می‌دهند و چرا انجام

مقدمه

تحقیقات کیفی نقش و جایگاه ویژه‌ای در شناخت رفتارهای انسانی ایفا می‌کنند و امروزه رشد غیر منتظره‌ای در دنیا پیدا نموده‌اند (۱). پژوهشگر کیفی به دنبال تجربه زنده در شرایط واقعی است و می‌کوشد بدون برهم زدن صحنه و به صورت غیر مداخله‌ای، به جمع‌آوری داده‌ها بپردازد. هدف وی از این کوشش، اطمینان یافتن از این امر است که داده‌ها و تحلیل آن‌ها انعکاس درستی از وقایع جاری هستند (۳، ۲). از بین انواع تحقیقات کیفی، گراند تئوری به دلیل ویژگی‌های منحصر به فرد خود که به بررسی فرایندهای اجتماعی موجود در تعاملات انسانی می‌پردازد، اهمیت ویژه‌ای در مطالعات اجتماعی دارد (۴، ۳). ماهیت گراند تئوری این است که از تحلیل پدیده‌های خاص اجتماعی، یک تئوری جامع و عمومی ارایه دهد. این روش می‌تواند تغییرات فرایندهای اجتماعی را در طول زمان بررسی نماید (۵).

استفاده گسترده از نظریه پایه در تبیین فرایندهای اجتماعی، به یکی از زیربناهای فلسفی آن یعنی تعامل‌گرایی نمادین (Symbolic interaction) مربوط است (۶، ۵). جهت برقراری این تعامل، باید از تمامی حواس استفاده شود. بنابراین، مشاهده یکی از روش‌های اصلی در برقراری این تعامل محسوب می‌گردد (۷-۵). اگرچه مشاهده نکته برجسته‌ای در تحقیقات کیفی می‌باشد، اما باید توجه داشت که مشاهده هرچند هم که دقیق باشد، نمی‌تواند به این سؤال که «معنای دقیق این رفتار چیست؟» پاسخ دهد و در این‌جا مصاحبه بهترین شیوه است (۸، ۳). از آن‌جا که بررسی مقالات منتشر شده در داخل کشور بیشتر به استفاده از روش مشاهده در تحقیق بالینی یا کیفی پرداخته‌اند و تا زمان انجام مطالعه حاضر، نویسندگان مقاله‌ای را که به بررسی تمام ابعاد مشاهده در تحقیق کیفی پرداخته باشد، یافت نکردند؛ بنابراین، تصمیم گرفته شد تا پژوهشی با هدف اصلی تبیین جایگاه مشاهده در تحقیق نظریه پایه انجام گیرد.

روش

این تحقیق از انواع مقالات مروری روایتی غیر سیستماتیک بود که به سنتز جامع اطلاعات منتشر شده قبلی در زمینه

داده‌ها باید بین «حقایق» و «واقعیات» افتراق ایجاد نماید. حقایق مجموعه ارزش‌ها و باورها می‌باشد؛ در حالی که این حقایق ممکن است در تعامل‌گرایی و مراودات تغییر نماید و یا به طور عمد در چشم محقق به نحو دیگری تبدیل شود. وی باید قبل از انجام مشاهده، تمام پیش‌فرض‌های درونی و بیرونی را که ممکن است بر روی درک وی اثر بگذارد کنار گذاشته، ذهن خود را به طور کامل از موارد گفته شده پاک نماید. گاه محقق مشاهده‌گر باید به دیده‌های خود نیز اطمینان نداشته باشد و با ذکر جزئیات، درصدد خوانا شدن لایه‌های پنهان فرایند مورد مشاهده باشد. مشاهده در موارد ارتباطات غیر کلامی (Proximics) را می‌توان از روی حرکات افراد شناسایی نمود. این امر را به نام رفتارهای کینسیک (Kinesics) می‌شناسند که نقش بسیار مهمی در شناسایی فرهنگ و رفتارهای بیان نشده افراد دارد (۱۷). زیرکی و هوش محقق در مشاهده، تمایلات و نظرات مثبت و منفی محقق، شرایط فرهنگی محیط پژوهش و حیطه اطلاعاتی محقق نیز در انجام یک مشاهده مطلوب بسیار کمک کننده است (۹، ۱۱).

انواع مشاهده در روش گراند تئوری: الف.

مشاهده می‌تواند ساده و سطحی باشد و به صورت کاملاً آزاد و کنترل نشده انجام شود. این نوع مشاهده به دو صورت مشارکتی و غیر مشارکتی تقسیم می‌گردد و بیشتر برای کسب اطلاعات مقدماتی است. در مشاهده مشارکتی این خطر وجود دارد که دید سایه‌دار شود و گاه یک مطلب بسیار مهم راجع به یک پدیده به عنوان یک مسأله پیش پا افتاده تلقی گردد. مشاهده غیر مشارکتی می‌تواند با کمک ابزار انجام گیرد؛ مانند استفاده از ضبط فیلم. این نوع مشاهده زمانی مطلوب است که بخواهیم سوگیری مشاهدات را به حداقل برسانیم، اما تنها با رضایت مشارکت کنندگان امکان‌پذیر می‌باشد (۱۸).

ب. مشاهده‌گر کامل نیز از انواع دیگر مشاهده است. در این نوع مشاهده، مشاهده‌گر به طور کامل خود را از مکان جدا می‌نماید و گاه محقق مجبور است برخی از اصول اخلاقی را نادیده بگیرد. این نوع مشاهدات طولانی‌تر می‌باشد.

ج. مشاهده‌گر به عنوان مشارکت‌کننده نیز از انواع دیگر

می‌دهند؟». برخی از افراد مشاهده در مطالعه گراند تئوری و اتنوگرافی را یکسان می‌دانند و در واقع، گراند تئوری را قسمتی از تحقیق قوم‌نگاری می‌پندارند، اما Charmaz معتقد است که مشاهده‌کننده در تحقیق گراند تئوری با توجه به هدف تحقیق به جزئیات یک بعد از موضوع می‌پردازد؛ در حالی که مشاهده‌گر در تحقیق اتنوگرافی، جزئیات تمام ابعاد موجود را بررسی می‌نماید. بنابراین، وی معتقد است که مشاهده در گراند تئوری محدودتر از مشاهده اتنوگرافی می‌باشد (۵). همچنین، رویکرد دینامیک در تعامل‌گرایی نمادین و رویکرد استاتیک در اتنوگرافی، مسیر این دو را جدا می‌کند (۱۱). مشاهده در تحقیق گراند تئوری از همان ابتدا مسیر کار خود را از یک مشاهده‌گر اتنوگرافی جدا می‌نماید؛ به گونه‌ای که در گراند تئوری محقق بیشتر به پدیده مورد نظر و فرایند تکیه می‌کند و از سیتینگ (Sitting) به سمت جزئیات فرایند حرکت می‌نماید، اما در اتنوگرافی تمرکز بیشتر بر روی سیتینگ می‌باشد (۵). همچنین، مطالعه‌ای بیان نمود که مسیر مشاهده در گراند تئوری از مشاهده به سمت مفاهیم و از مفاهیم به سمت مشاهده می‌باشد. این مسیر در اتنوگرافی یک طرفه می‌باشد و قابلیت برگشت ندارد (۱۶-۱۴، ۱۲، ۱۱).

مزایا و معایب روش مشاهده: حضور مداوم محقق در

مکان پژوهشی و دسترسی به حجم بالایی از داده‌ها و اعتماد بالاتر داده‌ها به دلیل حضور محقق، دسترسی آسان به چگونگی رفتار و عدم نیاز به همکاری بالای مشارکت‌کنندگان، مهم‌ترین مزایای این شیوه است که می‌تواند مورد توجه محققان قرار بگیرد. عواملی مانند اثرگذاری محقق بر محیط پژوهش و عدم رویداد واقعی رفتار دیگران در طول مشاهده و همچنین، اثرپذیری محقق از دیگر افراد پس از مدتی حضور در یک مکان و از بین رفتن حساسیت‌های او و همچنین، طولانی شدن زمان مشاهده و اشکال در تحلیل داده‌ها به دلیل حجم بالای داده‌ها، از جمله معایب این شیوه می‌باشد (۱۲). Charmaz معتقد است که حضور مداوم محقق در مکان، به تدریج اثرگذاری وی بر روی محیط پژوهش را از بین می‌برد (۱۵، ۵، ۴).

توانمندی مشاهده‌گر قبل از انجام مشاهدات:

آنچه مسلم است این است که مشاهده‌گر در زمان جمع‌آوری

مشاهده، مکان مشاهده، دلیل و چرایی مشاهده کار را انجام می‌دهد، اما محقق در مشاهده ساختار نیافته، سؤال یا ساختار ویژه‌ای برای مشاهده ندارد و بیشتر مکان و شرایط اتفاق افتاده را دنبال می‌نماید. این نوع مشاهده به افزایش درک محقق از شرایط زمینه‌ای «از درون» (Emic) می‌پردازد و بیشتر چگونگی شکل‌گیری را در زمینه، مورد هدف قرار می‌دهد. محقق بهتر است بین اطلاعات زمینه‌ای (Background) (زمان و مکان) و بافت موجود (Context) (جزئیات تحقیق و رخدادهای موجود، رفتارهای پیش‌بینی نشده و ناملموس) مرزبندی نماید. برخی از محققان کیفی مشاهده را در واقع یک نوع تحلیل داده تلقی می‌نمایند؛ چرا که معتقد هستند که محقق از ابتدا فکرش را درگیر «چه چیزی»، «چرا» و چگونگی رفتار یا پدیده می‌کند و سعی در چگونگی طبقه‌بندی آن و همچنین، ارتباط موجود بین طبقات نموده است (۲۱-۱۹).

تفاوت مشاهده ساختار یافته و غیر ساختار یافته در جدول ۱ ارایه گردیده است.

مشاهده پنهان (Covert) نیز نوع دیگری از مشاهده در تقسیم‌بندی Erving می‌باشد که در طی آن، در حالی که شرکت کنندگان از انجام مشاهده اطلاعی ندارند، پژوهشگر در حال رصد کردن مشارکت کننده و فرایند می‌باشد. این نوع مشاهده برای بررسی یک رفتار ویژه در یک گروه خاص در شرایط طبیعی کاربرد دارد. مطالعه‌ای که به بررسی رفتار هم‌جنس‌بازان در توالت‌های عمومی شهر پرداخت، نمونه‌ای از فرایند مشاهده پنهان می‌باشد (۱۳).

مشاهده است که طول مشاهدات در آن کوتاه‌تر می‌باشد. محقق در این نوع مشاهده شناسایی شده، دیگران او را می‌شناسند. این نوع مشاهده زمانی به کار می‌رود که نیاز به درگیر شدن طولانی محقق با تحقیق و افراد مورد پژوهش، مد نظر باشد.

د. مشارکت کننده کامل نیز در تحقیق و مشارکت کنندگان حل شده، هرگز به او به عنوان یک پژوهشگر توجه نمی‌شود. محقق عضوی از اعضای موجود در محیط پژوهش است و ارتباط نزدیکی با مشارکت کنندگان و مردم دارد و به عنوان عمق‌گرا (Insider) عمل می‌نماید (۱۷).

ه. مشاهده سیستماتیک و کنترل شده که در این نوع مشاهده، هم مشارکت کننده و هم محقق تحت نظارت و کنترل می‌باشند و مشاهده برای شناسایی زوایای عمیق‌تر از موضوع به کار گرفته می‌شود. استفاده از دوربین و تجهیزات در این نوع مشاهده می‌تواند کاربرد داشته باشد (۹).

تقسیم‌بندی Erving معتقد است، مشاهده به دو نوع ساختار یافته و غیر ساختار یافته تقسیم می‌شود که هر کدام از این نوع مشاهدات، به محیط پژوهش ارتباط دارد و از طرف دیگر، این نوع مشاهدات به تعامل‌گرایی نمادین متصل می‌گردند. محقق در ابتدا باید دلیل علاقه خود برای مشاهده رفتار یا عملکرد به وجود آمده را بیان کند. این امر مشاهده ساختار یافته را شکل می‌دهد، چنانچه محقق مواردی را که مورد علاقه‌اش نباشد، ترجیح دهد، مشاهده را به صورت غیر ساختار یافته انجام می‌دهد و سپس آن را تفسیر می‌نماید. در مشاهده ساختار یافته محقق دقیقاً با ایده روشن از هدف

جدول ۱. مشاهده ساختار یافته و غیر ساختار یافته

سؤالات اصلی	زیرسؤالات
چه قسمتی از مشاهده انجام شده جالب به نظر می‌رسد؟	به چه چیزهایی توجه می‌کنید؟
آیا چیزی وجود دارد که آن را درک نکرده‌اید؟	چرا این‌ها جالب و مورد توجه هستند؟
اگر مشاهدات را ضبط نموده‌اید، چه زمانی به عنوان Insider در مشاهدات وارد می‌شوید؟	این موارد با موارد مشاهده شده دیگر چگونه ارتباط دارند؟ آیا درک این چیزها کمکی به شکل‌گیری تحقیق شما می‌کند؟ آیا فردی هست که در این زمینه به شما توضیح دهد؟ آیا چیزهایی را که از قبل نمی‌دیدید، می‌بینید؟ آیا چیزهایی را که افراد شرکت کننده نمی‌بینند، می‌بینید؟ آیا آن‌ها با مشاهدات شما موافق هستند؟ اگر نه... چرا؟ آیا داده‌ها مشابه هستند یا تفاوت دارند؟ آیا داده‌ها از ایده‌های فرضی شما حمایت می‌کنند؟ آیا روال منطقی بر آن‌ها حاکم است؟
تفاوت‌های مشاهدات شما و شرکت کنندگان چگونه است؟	

جدول ۲. نکات مهم در ثبت مشاهده

طبقه	تقسیم‌بندی	یادداشت‌برداری
	-	هر چیزی که ممکن است توجه محقق را در زمان مشاهده جلب نماید، باید یادداشت‌برداری شود. مانند طبقه اقتصادی اجتماعی، نژاد، اعتقادات مذهبی
	چه کسانی با چه افرادی صحبت می‌کنند؟ چه مدت صحبت می‌کنند؟ مراودات به چه صورت است و تن صدا و کلام چگونه است؟	-
رفتارهای فیزیکی و ژست‌ها	افراد چه کاری انجام می‌دهند؟ چه کسانی در مراد وجود دارند؟ چه رفتارهایی را نشان می‌دهند؟	با ایجاد هیجانات مختلف، مردم چه رفتارهایی را انجام می‌دهند؟ احساساتشان را نسبت به یکدیگر چگونه نشان می‌دهند؟
فاصله افراد حضور دیگران	افراد که مورد مشاهده قرار گرفته‌اند، چه فاصله‌ای با یکدیگر دارند؟ افراد چگونه به محیط مورد مشاهده وارد شده؟ چه مدت در محیط قرار می‌گیرند و چگونه خارج می‌شوند؟	افراد که به مکان مورد مشاهده وارد و خارج می‌شوند، چه مدت را در آنجا سپری می‌نمایند؟ و از نظر جنس، سن و نژاد و حرفه چه شرایطی دارند؟
افراد برجسته	هویت افرادی که نسبت به دیگران توجه بیشتری را جلب نمودند، چگونه است؟	خصوصیات افراد برجسته، دلیل تمایز آن‌ها از یکدیگر، میزان ارتباط آن‌ها با دیگران بررسی می‌گردد. لازم به ذکر است افراد با رفتارهای عجیب به عنوان یک نکته کلیدی هستند که برای مصاحبه از آن‌ها استفاده می‌شود.

مراحل مشاهده: در مطالعات کیفی از جمله روش

گراند تئوری، مشاهده دارای سه مرحله می‌باشد:

۱- انتخاب و تعریف مسایل، مفاهیم، علایم و مشاهدات اولیه: این اقدامات به توسعه افکار و اندیشه پژوهشگر در موارد مذکور یاری می‌رساند.

۲- کنترل با ارزش بودن داده‌ها: این کار با جمع‌آوری اطلاعات بیشتر برای بررسی فراوانی و توزیع پدیده‌ها، در اجتماع مورد نظر صورت می‌گیرد.

۳- کوشش در جهت قرار دادن تک‌تک یافته‌ها در مدل نظام اجتماعی مورد مطالعه: پس از انجام کار میدانی، مرحله تجزیه و تحلیل نهایی انجام می‌شود که پیامد طبیعی این فرایند، ارائه یک تصویر کلی است (۵).

نشیوه‌های عملیاتی کردن مشاهده: استنتاج درست

از رفتار مورد مشاهده یا به تعبیر دیگر، توان درست خواندن علایم رفتاری اهمیت زیادی دارد. هرچه زمان مشاهده زیاد و مناسب باشد، امکان به دست آوردن اطلاعات بیشتر می‌شود (۱۴). محقق پس از این که تصمیم گرفت چه چیزی را می‌خواهد مورد مشاهده قرار دهد، باید چهار شاخص را برای دقت در مشاهده خود مورد توجه قرار دهد.

۱- شاخص مربوط به مکان: مشاهده‌گر دو نوع تفسیر را از مشاهده ارائه می‌دهد که شامل علت حضور افراد واقع در آن فضا و موقعیت و همچنین، تفسیر عینی از آن موقعیت می‌باشد. سپس محقق این دو تفسیر را با هم مقایسه می‌کند.

۲- شاخص‌های حرکتی (غیر بیانی): هر عمل، رفتار یا حرکتی که از جانب مشاهده‌شوندگان بروز می‌کند، در زمره شاخص‌های حرکتی محسوب می‌گردد.

۳- شاخص‌های زبانی: این شاخص جستجوی سخن یا کلام است و از مهم‌ترین شاخص‌های مشاهده به شمار می‌رود.

۴- شاخص‌های فرازبانی: رفتارهای فرازبانی مانند بلند یا آهسته سخن گفتن، قطع کردن سخن دیگران، آهنگ کلام و... همگی دال بر معناهای ویژه‌ای است که می‌توان از طریق مشاهده به آن رسید (۱۲).

فرایند مشاهده: محقق مشاهده‌گر برای انجام مشاهدات خود باید فرایندی را طی نماید. مرحله‌ای که مشاهده‌گر باید در فرایند مشاهده مد نظر داشته باشد، در جدول ۲ مشخص شده است (۲۱-۱۹).

اعتبار و اعتماد مشاهدات: مشاهدات مستعد سوگیری تفسیری هستند. در فرایند مشاهده، تأیید یافته‌ها توسط یک

کدگذاری و ایجاد کدهای باز، کدهای محوری و ایجاد طبقات در روش گراند تئوری در این مرحله، مشابه فرایند کدگذاری در روش گراند تئوری حاصل از مصاحبه می‌باشد (۲۳).

تحلیل داده‌های حاصل از مشاهده: یکی از مهم‌ترین اقدامات انجام شده در مطالعه مشاهده‌ای این است که محقق بین توصیف‌های به کار رفته در یادداشت‌های خود و تحلیل آن تفاوت قایل شود (۱۳).

پس از مشاهده یک رخداد، محقق علاوه بر در نظر داشتن تمام شرایط مندرج در جدول ۲، باید به رونویسی کردن مشاهدات بپردازد و تمام جزئیات و حتی رفتارهای غیر کلامی را قید نماید (۲۴). در مشاهده تکیه بر رفتارهای غیر کلامی، حالات و رفتارهای بدن اهمیت بیشتری دارد و رونویسی آن‌ها به درک بهتر پدیده کمک می‌نماید. شایان ذکر است که این مرحله خود مرحله آغازین تحلیل داده‌های مورد مشاهده می‌باشد و به همین دلیل است که محققان کیفی مشاهده را مرحله‌ای از تحلیل داده‌ها می‌پندارند. پس از رونویسی مشاهدات، کدگذاری خط به خط داده‌های نگارش شده به صورت کدگذاری باز انجام می‌گیرد و هم‌زمان یادداشت‌برداری اولیه جهت دسته‌بندی مناسب داده‌ها انجام می‌شود (۲۴، ۲۱). به طور کلی، می‌توان اذعان نمود که مرحله تحلیل داده‌های مورد مشاهده با تحلیل داده در مصاحبه و تحلیل داده در فیلد نت، یکسان است و همان فرایند را سپری می‌نماید (۲۳، ۴).

اخلاق در مشاهده: مطالعات کیفی مانند هر مطالعه دیگری، باید بر اساس تعهدات و پایبندی به اصول اخلاقی شکل گیرد (۲۴). بنابراین، اقداماتی مانند تأیید کمیته اخلاق، اجازه نامه ورود به محیط پژوهش و اخذ فرم رضایت‌نامه کتبی از جمله مهم‌ترین اقدامات جهت رعایت اخلاق در مشاهده می‌باشد (۲۵). دانشگاه تورنتو دستورالعملی را برای دستیابی محققان کیفی به رعایت اصول اخلاق تهیه نموده است (۲۶). محقق در مطالعات مشاهده‌ای باید کلیه مراحل و تشریفات مشاهده را با نیازهای پژوهشی خود و حقوق افراد مشارکت‌کننده به طور هم‌زمان با یکدیگر مطابقت دهد که به نظر می‌رسد کار راحتی نباشد (۲۲).

فرد دیگر مشکل است، اما به هر حال مشاهدات نیز باید اعتماد و اعتبار لازم را داشته باشند (۱۴). اعتماد در مشاهده به معنای این است که چقدر داده‌های مشاهده شده با الگوی کلی سازگاری دارد و در اثر تصادف و یا شانس ایجاد نشده است و اعتماد به منزله این است که یک مشاهده چقدر از واقعیتی که نمایان شده است را به طور واقعی نشان می‌دهد (۱). شیوه‌های متعددی مانند استفاده از نرم‌افزارهای مختلف، ثبت و تحلیل داده‌های کیفی به صورتی که قابلیت تکرار داشته باشد، ثبت و تحلیل داده‌های مشاهده توسط چند مشاهده‌گر، تکنیک تحلیل استقرایی (در موارد منفی کاربرد دارد و به دنبال توصیف الگوهای بیرون آمده از مشاهدات می‌باشد)، تقید محقق به اصول اخلاقی و استفاده از تکنیک شبیه واقعیت (فرد محقق، خواننده را به مکان و دنیای تحقیق می‌برد و رفتار را بهتر و دقیق‌تر توصیف می‌نماید) و تکرار مشاهدات در ایجاد اعتماد و اعتبار داده‌ها نقش دارند (۱۸، ۹، ۱). شایان ذکر است، مشاهده را نیز باید مانند مصاحبه تا رسیدن به حد اشباع داده‌ها ادامه داد (۲۰).

روش تهیه یادداشت عرصه: یادداشت عرصه یا فیلد نت، مجموعه‌ای از مشاهدات و تجربیات ثبت شده در مورد موضوع خاصی می‌باشد که توسط محقق نگارش می‌شود. یادداشت عرصه به دنبال پاسخی برای سؤالات زیر است (۲۲): مردم چه کاری انجام می‌دهند؟ در حال تکمیل چه کاری هستند؟ افراد چگونه این کار را انجام می‌دهند؟ از چه استراتژی‌هایی استفاده می‌نمایند؟ افراد چه صحبت‌هایی را با هم انجام می‌دهند؟ دارای چه خصوصیات شخصیتی هستند؟ آن‌ها چه پیش‌فرض‌هایی را ممکن است برای کار خود داشته باشند؟ در این زمان باید در یادداشت عرصه اشاره نمود که هدف محقق از انتخاب آن افراد چه بوده است؟

پس از ثبت یادداشت عرصه، مرحله کدگذاری و نگارش یادداشت‌ها شروع می‌شود که مانند هر مرحله دیگر در تحقیق کیفی شامل تحلیل می‌شود. برای تحلیل یادداشت‌های عرصه، ابتدا باید به خواندن مکرر آن‌ها پرداخت تا انسجام بین داده‌ها واضح‌تر شود. این امر علاوه بر آسان‌سازی تحلیل داده‌ها، فرایند کدگذاری را با مشکلات کمتری روبه‌رو می‌سازد. فرایند

شیوه‌های علمی مشاهده و در نهایت، استفاده از مصاحبه‌های کاوشگرانه، می‌توان به شکل‌گیری فرایند نهفته در روابط انسانی کمک نمود.

تشکر و قدردانی

نویسندگان لازم می‌دانند مراتب سپاسگزاری خود را از کلیه افرادی که در تهیه مقالات و کتب مورد استفاده در مقاله حاضر یاری نموده‌اند، ابراز نمایند.

نتیجه‌گیری

مشاهده در تحقیق کیفی یک ابزار تکمیلی و مهم می‌باشد. محقق با به کارگیری تمام حواس خود در شناخت بهتر پدیده و شکل‌گیری روند یک پدیده، می‌تواند درک درستی از آن را نشان دهد. رسالت مهم گراند تئوری، پی بردن به زوایای پنهان یک فرایند اجتماعی است که در بستر اجتماع شکل می‌گیرد. با انجام مشاهده دقیق و غرق شدن در پدیده مورد نظر با لنز کنجکاوانه تحقیق کیفی، به کار بردن اصول و

References

1. Angrosino M. Doing Ethnographic and Observational Research. London, UK: SAGE Publications; 2007.
2. Abbaszadeh M. Validity and reliability in qualitative researches. Journal of Applied Sociology 2012; 23(1): 19-34. [In Persian].
3. Strauss A, Corbin JM. Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory. London, UK: SAGE Publications; 1998.
4. Strauss AL. Qualitative analysis for social scientists. Cambridge, UK: Cambridge University Press; 2003.
5. Charmaz KC. Constructing Grounded Theory: A Practical Guide through Qualitative Analysis. London, UK: SAGE Publications; 2006.
6. Aldiabat KM, Le Navenec CL. Philosophical roots of classical grounded theory: Its foundations in symbolic interactionism. The Qualitative Report 2011; 16(4): 1063-83.
7. Sabour S, Ghasemi F. Ethical consideration in observational on research teenagers. Med Ethics 2012; 6(18): 91-104. [In Persian].
8. Taleghani SA. The inference from the observed to the unobserved. Metodology of Social Science and Humanities 2012; 18(70): 79-102. [In Persian].
9. Miles MB, Huberman AM. Qualitative data analysis: A methods sourcebook. 3rd ed. London, UK: SAGE Publications; 2014.
10. Oxford advanced learner's dictionary. Oxford, UK: Oxford University Press; 2014.
11. Mohamadi B. Observation unit in qualitative study. Iranian Journal Anthropology Research 2013; 3(2): 149-62. [In Persian].
12. Emani MT. Ethnography research in quantitative and qualitative research approaches. Journal of Faculty of Letters and Humanities (Tabriz) 2002; 45(183-184): 37-62. [In Persian].
13. Vahedifard S. Participant observation. Book of the Month: Social Sciences 2009; 22(13): 82-9. [In Persian].
14. Paterson BL, Bottorff JL, Hewat R. Blending observational methods: Possibilities, strategies, and challenges. Int J Qual Methods 2003; 2(1): 1-19.
15. Locke KD. Grounded theory in management research. London, UK: SAGE Publications; 2003.
16. Fathi Najafi T, Latifnejad Roudsari R, Ebrahimipour H, Bahri N. Observation in Grounded Theory and Ethnography: What are the Differences? Iran Red Crescent Med J 2016; 18(11): e40786
17. Hume L, Mulcock J. Anthropologists in the field: Cases in participant observation. New York, NY: Columbia University Press; 2004.
18. Gibson W, Brown A. Working with qualitative data. London, UK: SAGE Publications; 2009.
19. Jansen RG, Wiertz LF, Meyer ES, Noldus LP. Reliability analysis of observational data: problems, solutions, and software implementation. Behav Res Methods Instrum Comput 2003; 35(3): 391-9.
20. Kawulich BB. Participant observation as a data collection method. Forum: Qualitative Social Research 2005; 6(2) [online]. [cited 2005 May]; Available from: URL: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/466-996>
21. Jorgensen DL. Participant observation: A methodology for human studies. London, UK: SAGE Publication; 1989.

22. Emerson RM, Fretz RI, Shaw LL. Writing ethnographic fieldnotes (Chicago guides to writing, editing, and publishing). 2nd ed. Chicago, IL: University of Chicago Press; 2011.
23. Griffiths C, Dublin TC. Using grounded theory to analyze qualitative observational data that is obtained by video recording. *Grounded Theory Review* 2013; 12(1) [online]. [cited 2013 Jun]; Available from: URL: <http://groundedtheoryreview.com/2013-06/22/using-grounded-theory-to-analyze-qualitative-observational-data-that-is-obtained-by-video-recording/>
24. Perlman M. Ethical issues in 'observational research'. *Paediatr Child Health* 2000; 5(2): 89-90.
25. Li J. Ethical challenges in participant observation: A reflection on ethnographic fieldwork. *Qual Rep* 2008; 13(1): 100-15.
26. . Social Sciences and Humanities Research Ethics Board (SSH REB). Guidelines for Ethical Conduct in Participant Observation. University of Toronto [Online]. [cited 2005 May 11]; Available from: URL: <http://www.research.utoronto.ca/wp-content/uploads/documents/2013/05/Participant-Observation-Guidelines.pdf>

The Role of Observation in Grounded Theory: A Narrative Review

Tahereh Fathi-Najafi¹, Rabab Latifnejad-Roudsari²

Review Article

Abstract

Introduction: Grounded theory has become one of the most important interdisciplinary methods of research because of its attention to social interactions and investigation of hidden processes in social behaviors. This study aimed to explain observation as a tool in grounded theory and to place this data collection method parallel to interviews in terms of importance.

Method: This was a narrative review of the literature. First, the available databases (Google Scholar, PubMed, SID, and Magiran) were searched using the keywords observation, qualitative study, and grounded theory, and the indicators AND and OR. As a result, 21 books, 2 professional websites, and 38 articles in English and 18 in Farsi were retrieved. After the final revision, 6 books, and 10 articles in English and 4 in Farsi, which discussed the nature and scope of observation in qualitative studies, were included in the review.

Results: Studies show that although interview is the most important and perhaps the most practical tool for collecting data in grounded theory studies, this method cannot always help the researcher to investigate a social phenomenon from different perspectives. Awareness of observation method, ability of the observer, the pros and cons of observation, ethics of observation, and applied guidelines for observation are issues which can help qualitative researchers who adopt symbolic interactionism as theoretical perspective in their qualitative inquiry.

Conclusion: Conducting precise observation through which the researcher is totally immersed in the phenomenon under study with curiosity, application of scientific observation principles and methods, as well as employment of in-depth interviews can help qualitative researchers to discover social processes hidden in human interactions.

Keywords: Observation, Grounded theory approach, Narrative review

Citation: Fathi-Najafi T, Latifnejad-Roudsari R. **The Role of Observation in Grounded Theory: A Narrative Review.** J Qual Res Health Sci 2016; 5(2): 221-9.

Received date: 06.10.2015

Accept date: 06.04.2016

1- PhD Candidate, Department of Midwifery, Student Research Committee, School of Nursing and Midwifery, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran

2- Associate Professor, Evidence-Based Caring Research Center AND Department of Midwifery, School of Nursing and Midwifery, Mashhad University of Medical Sciences, Mashhad, Iran

Corresponding Author: Rabab Latifnejad-Roudsari, Email: latifnejadr@mums.ac.ir